

Magyar mítosz–svéd valóság ^[1]

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc története sok szempontból feldolgozott, ugyanakkor egy átfogó monográfia még hiányzik a könyvespolcokról. Ahhoz, hogy az eseményeket térben és időben is megértsük, fontos, hogy minél több szemszögből vizsgáljuk azokat. Az 1956-os eseményeket érdemes nemcsak magyar, hanem egyetemes szemszögből is kutatni, ezért rendkívül érdekesek azok a források, amelyek egy külföldi ország szakembereitől, diplomatáitól származnak. Kíváncsún volna, hogy a lehető legtöbb külföldi nemzet szemszögéből vizsgáljuk a felmerülő kérdéseket – ehhez szeretne mozaik kockát szolgáltatni ez a forrásközlés.

A Svéd Királyság rendkívül egyedi és speciális geopolitikai helyzete, tudatosan vállalt semlegességi politikája megfelelő alapot biztosíthat ahhoz, hogy a magyarországi eseményeket új szemszögből vizsgálhassuk. A svéd-magyar kapcsolatok sok szálának kifejtése szétfeszítené e tanulmány kereteit, de fontos megjegyezni, hogy Svédország hosszú ideje rajta tartotta szemét a Közép-Európai történéseken. Nem volt ez másképp a második világháború idején sem, amikor szinte egyedül a svédek diplomatái tudósíthattak az ostromlott Budapestről. [1]

Bevezetésül fontos néhány szót ejtenünk a Balti-tengeri régiót érintő fontos változásokról a második világháborút követően. Svéd szempontból nézve a náci Németországhoz északon a Szovjetunió fenyegetése váltotta fel, megváltoztatva a skandináv geopolitikai helyzetet. A Szovjetunió határa közelebb került Svédországhoz egyrészt azzal, hogy Moszkva megszerezte az egykori finn terület egy sávját északon a Jeges-tengeren, beleértve a jégmentes petsamai kikötőt is, Másrészt azzal, hogy Finnország délkeleti részén, a Helsinkitől 30 kilométerre nyugatra fekvő Porkkalában szovjet haditengerészeti bázist hoztak létre. A területet a Finnország, a Szovjetunió és az Egyesült Királyság között 1944-ben aláírt moszkvai fegyverszünet értelmében adták bérbe a Szovjetuniónak. 1956-ban visszaadták Finnországnak, jelenleg az Upinniemi finn haditengerészeti bázisnak ad otthont. A Finn-öböl teljes déli partja és a Balti-tenger délkeleti része is közvetlenül szovjet kézre került, amikor Észtország, Lettország, Litvánia és Kelet-Poroszország egy része, ahol a Königsbergi [2] német haditengerészeti támaszpont is volt, szovjet terület lett. Ezenkívül a finn fegyveres erők háború utáni drasztikus leépítése csökkentette Finnország ütközőállam szerepét Svédország és a Szovjetunió között. A stratégiailag fontos Åland-szigetek, 80 kilométerre a svéd partoktól Finnország fennhatósága alá kerültek, de bizonytalan helyzetük állandó svéd aggodalomra adott okot.

Az új hatalmi komplexum, amely szembeszállt a szovjet imperializmussal, az Amerikai Egyesült Államok vezetésével jött létre. Mivel a skandináv terület foglalja el a létfontosságú északi szektort Amerika és a Szovjetunió között, az ottani változások nagy stratégiai aggodalmat jelentettek az USA számára is. Norvégia és Svédország közvetlenül a New York és Moszkva közötti nagy kör légi útvonal alatt fekszik: a transzkontinentális repülő járatok e terület felett átrepülve haladnak a legrövidebb útvonalon a két város között. A két nagyhatalom közötti egyik vízi útvonal Skandináviától északra, a másik a terület szívéen halad át.

A svéd kormányok komoly erőfeszítéseket tettek az ország és az egész térség biztonságának a megerősítése érdekében [3]. Ezek a célkitűzések a világháború után is megmaradtak. Svédország továbbra is aktívan részt vett a nemzetközi viszályok enyhítésében. [4] 1946-ban csatlakozott az ENSZ-hez, és egyéb nemzetközi szervezetekhez, köztük az OEEC-hez (később OECD). [5] Folke Bernadotte [6] erőfeszítéseinek köszönhetően sok ezernyi dán, illetve norvég menekült meg a koncentrációs táborokból, és nagymértékben hozzájárult a német csapatok békés fegyverletételéhez Norvégiában. Később az ENSZ megbízottjaként közvetített az arab–izraeli konfliktusban, amikor egy izraeli terrorszervezet meggyilkolta 1948 szeptemberében. Svédország jelentős humanitárius segélyekkel, illetve békefenntartó alakulatokkal próbálta elősegíteni a különböző válságok megoldását: így a teljesség igénye nélkül 1953-ban Koreában, 1956–57-ben a Közel-Keleten, 1960–64-ben Kongóban, a hatvanas években Cipruson, a hetvenes években a Sínai-félszigeten és Libanonban voltak jelen a svéd kéksapkások.

1948-ban Svédország azon törekvése, hogy katonai-védelmi szövetségbe fogja össze a skandináv országokat a semlegesség védelmére, nem sikerült. Európa északi részén így egyedül maradt el nem kötelezett államként, hiszen Dánia és Norvégia csatlakozott a NATO-hoz. Finnország helyzete pedig speciális volt a Szovjetunió viszonylatában. [7] Fontos eredmény ugyanakkor, hogy svéd szorgalmazásra 1952-ben létrehozták az Északi Tanácsot Svédország, Norvégia, Dánia, Finnország és Izland részvételével, amely a katonai politikát leszámítva rendkívül szoros együttműködést eredményezett gazdasági, szociális és kulturális területeken.

Svédország nemcsak kívül maradt az új szövetségen, hanem megtagadta a fegyverek és a katonapolitika összehangolását skandináv szomszédaival. Stockholm tehát nem volt hajlandó a nyugati kollektív biztonsági erőfeszítésekhez kapcsolódni, illetve határozottan politikai állásfoglalást kiadni a Nyugattal szemben, de ettől függetlenül nem akadályozta meg a szoros gazdasági együttműködés kialakítását. Moszkva ellenséges hozzáállása nem tartotta távol Svédországot a Marshall-tervtől. [8] A svéd kormány azonban hivatalosan hangsúlyozta, hogy az európai fellendülési programban való részvétele pusztán gazdasági szinten zajlik, és nem jár politikai kötelezettségekkel. [9]

A svéd diplomáciai testület minden egyes tagjának kiválasztásában és a külképviseletek személyzetének kinevezésében az 1932–1976 között hatalmon lévő Svéd Szociáldemokrata Párt szemlélete érvényesült. [10] Diplomáciatörténeti almanachokból tisztán látható, hogy a diplomaták túlnyomó többsége a felső középosztályból származott, ahogyan a szociáldemokrata felső vezetők többsége is, akiknek iskolázottsága és magas szintű nyelvtudása is megfelelt a támasztott követelményeknek. [11]

A külügyi vezetés egyöntetű véleménye volt, hogy csak az arra legalkalmasabbak töltsék be a fontos pozíciókat az állam irányításában és működtetésében. A pártsemlegesség is természetesen magától értetődő volt. A teljes esélyegyenlőségre alapozó szociáldemokrata stratégia az volt, hogy a társadalmi osztályok közötti egyensúly az élet minden területén csak az oktatás demokratizálásával valósítható meg.

A szociáldemokrata pártnak hatalomban töltött évtizedei alatt bőségesen volt arra ideje, és lehetősége, hogy ezt a koncepciót megvalósítsa. Ehhez hozzájárult, hogy svéd földön az elmúlt évszázadokban nem voltak sem háborúk, sem forradalmak, és a hosszú távú stratégia eredménye is mindenki számára látható volt: az összes társadalmi osztály képzett fiataljai megfelelő felkészültséggel rendelkeztek az állami hivatalokban betöltendő állások betöltéséhez.

A forrásérték meghatározásakor fontos kiemelnünk azt a tényt, hogy az itt közölt jelentéseket író svéd diplomaták e korszak aktív közéleti szereplői voltak, jelentéseik elsődleges forrásoknak számítanak. 1956-ban Svédországban szociáldemokrata-parasztpárti koalíciós kormány volt hatalmon, melyet Tage Erlander [12] vezetett. A magyarországi eseményekkel kapcsolatos álláspontjának kialakításában a kormány – ahogy az ezt megelőző években oly sokszor – ebben az esetben is nagymértékben támaszkodott a külügyminisztériumba napi rendszerességgel küldött jelentésekre, ezért nagy felelősséggel hárult az azokat készítő különböző országokban állomásozó diplomatákra. Ezért nem lehet eléggé hangsúlyozni az itt bemutatásra kerülő jelentések forrásértékét, a hivatalos svéd álláspont kialakításában betöltött szerepét.

Barikádnak használt vasúti kocsik az Alkotás utcán.
Forrás: Fortepan / Papp Dezső

A jelentéstevők úgy írták le az eseményeket, ahogy azokról akkor értesültek. A jelentések íróit nem a politikai beállítottság vagy a különböző ideológiák vezették. Az északi ország számára elsődleges fontosságú volt, hogy felkészült karrierdiplomatákat küldjön külszolgálatra olyan időszakban, amikor minél több, a valóságnak megfelelő információt kellett beszerezni. Ez természetesen nélkülözhetetlen volt ahhoz, hogy az ország politikai vezetői tájékozódni tudjanak a nemzetközi politikában. A zűrzavaros időszakban azonban olyan információk is a diplomaták tudomására jutottak, melyek valóság tartalmát sok esetben nem tudták minden részletre kiterjedően ellenőrizni, ilyenkor szükséges volt, hogy szűrni tudják a valótlan adatokat tartalmazó híreket.

Magyar menekültek Mosontarcsán (Andau, Ausztria).
Forrás: Fortepan / Kleyer Éva

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc vérbé fojtását követően a szovjet segítséggel megalakuló Kádár János[13] nevével fémjelzett kormány azon igyekezett, hogy a kialakult kaotikus helyzetben minél kedvezőbb kép alakuljon ki róla nemzetközi szinten.[14] Sok energiát fektettek abba, hogy külföldön más lássanak, mint ami a valóság volt. Ezért volt nagyon fontos szerepe a Svéd Királyság Budapestre akkreditált diplomatáinak, akik igyekeztek minden forrásból pontos információkat szerezni, és a stockholmi döntéshozók asztalára eljuttatni azokat, melyek később fontos háttéranyagai voltak a svéd politikusok megnyilvánulásainak.

A következő, eddig publikálatlan jelentések most először olvashatók magyar nyelven. A válogatott anyagok egy több ezer oldalra rúgó dokumentumgyűjtemény részét képezik. A forrásközlés célja a szabadságharc leverését követő hónapok alatt született jelentésekből egyfajta ízelítőt adni egy, a későbbiekben publikálható diplomáciai forráskiadványból. Az iratok Stockholmban, a Svéd Királyi Külügyminisztérium Archívumában (Kungliga Utrikesdepartementets arkiv) a Kereskedelmi és Politikai Osztály 1920-as évi rendszerezésű (Handels och politiska ardenning 1920-ars dossiersystem) 37. és 38. számú dossziéiban (volum) található.[15]

Dokumentumok 1.

Stig Rynell[16] jelentése a Külügyminisztériumnak (Bergström[17] osztályvezetőnek) a nap eseményeiről.

Budapest, 1956. november 15.

Bizalmas.

233. sz.

A nagy kérdés az az, hogy milyen hosszú ideig fognak a munkabeszüntetések folytatódni. Az a szándék, hogy ilyen módon nyomatékot adjanak a követelésüknek a szovjet csapatok visszavonására változatlanul erős. De rövidesen teljes lesz a szénhiány, beköszönt a tél, a lakások fűtetlenül maradnak, a gázellátás a háztartásokhoz megszűnik. A kormány azzal fenyegetőzik, hogy az állami és a városi (köz-) vállalatok nem fogják kifizetni azoknak a bérét, akik sztrájkolnak és elbocsátja azokat, akik nem jelennek meg, hogy dolgozzanak. Mindamellett kevés olyan munkás volt, aki megjelent, és akiket azonnal hazaküldeni akartak munkatársaik.

Új csapaterők érkeznek a Szovjetunióból Kelet-Magyarországra, aszerint, amit az osztrák követ állít. A követ, aki jól értesült szokott lenni, de megrendültnek és fáradtnak látszik a legutóbbi hetek eseményei után a harmadik budapesti csatától („die dritte Schlacht von Budapest”) tart. Talán valószínűbbnek kell vélnünk, hogy a szándék az, hogy esetleg megszálljanak fontosabb gyárat, hogy megakadályozzák a szabotázst, vagy talán, bár ez kevésbé valószínű, hogy hatásosabban végrehajtsák az ellenszegülő fiatalok kiválogatását. Az újonnan érkezett katonai erőkben a gyalogság állítólag nagyobb részt képvisel, mint korábban.

A kiválogatásra és a deportálásokra vonatkozólag nincs semmi első kézből kapott felvilágosításom. Általánosan azt állítják, hogy 500 fiatal vittek volna el Budapestről a Szovjetunió felé. Egy olyan személy szerint, aki megbízható szokott lenni, hasonló akciókat foganatosítottak egy sor vidéki városban.

Budapesten ma vacsoraidőben nagyobb tüntetés veszélye állt fenn. A kiváltó okok deportálásokról szóló híresztelések lettek volna, amelyek erős ellenérzést szültek. A dunai hidakat szovjet páncélos alakulatok zárták le. A követségi gépkocsink, amely a budai oldalon a Külügyminisztériumban volt elintéznivaló ügyekben, körülbelül két óra időzés után tért vissza.

A külügyminisztériumban Sebes külügyminiszter-helyettes, aki néhány napig semmit sem jelentett, most úgy látszik ülni, mint az erős ember. Ő kemény kommunista, némelyek a diplomáciai testületben sztálinistának hívják. Azt híresztelik, hogy Sebes volt az, aki a saját szakállára mondott nemet az ENSZ megfigyelők ideérkezésére.

Kádár még mindig azon fáradozik, hogy rábírnjon olyan embereket a kormányba való belépésre, akiknek a nép körében egy kicsivel több bizalmuk van, és hogy ezáltal megerősítse a saját helyzetét. Eddig ez nem sikerült neki és helyettük ekkor olyan politikusokat nevezett meg, - leginkább a kommunista párt balszárnyán - akiket ki akar zárni a politikai életből. Ezekről csatolok egy listát.

Kádár most azt hangoztatja, hogy nem tud Naggyal tárgyalni, mivel Nagy magyar területen kívül tartózkodik (a jugoszláv követségen). Hogy nehézségek keletkeztek kettejük között az valószínűnek látszik. Mindazonáltal a jugoszláv követ Soldatics néhány napos látogatásra Belgrádba utazott. Ennek egyik következménye az, hogy az ittlévő diplomaták ideiglenesen megfosztattak az egyik legjobb információ forrásuktól.

Ami a mi követségünket illeti, mi érdeklődéssel várunk a Bécsben folyó Vöröskereszt tárgyalások kimenetelére, amely azt fogja eldönteni, hogy vajon a svéd Vöröskereszt-segély egy külön svéd igazgatással fog-e működni itt állomásozó svéd személyzettel, akik legalábbis valamiféle ellenőrzést tudnának gyakorolni az elosztás felett és véleményt is alkothatnának, hogy helyesek-e a segítségére való igények részletezései.

Mára a legnagyobb munkafeladatunk abból áll, hogy előkészítsük azon svéd állampolgárok elutazását, akik Svédországba kívánnak útnak indulni. Ebben az összefüggésben a problémát nem csak a szállítóeszközök és a szállítási biztonság kérdései jelentik, hanem az illetők állampolgársági viszonyai is. Közülük csak egy az (Collinder asszony), aki csak svéd állampolgár, a többieket magyar részről magyarnak tekintik. A közlések szerint az itteni követségek állítólag nem tudnak kieszközölni kiutazó vízumot kettős állampolgárságú személyek számára. Mindamellett mi magától értetődően megpróbálunk minden svéd állampolgárnak segíteni.

SE-UD-Eu vol. 37-233-23.11.1956. Eredeti gépirat. Köröztetve a külügyminisztériumban. Közölve a prágai, majd később a bonni és több más követséggel.

2.

Stig Rynell távirata a Külügyminisztériumnak magyarok elhurcolásáról.

Budapest, 1956. november 17.

55. sz.

A következő két első kézből kapott felvilágosítás magyarok elhurcolásáról.

Primo. A követség ügyvédje azt állítja, hogy a szomszédos házban egy 60 év körüli házmeztartót őrizetbe vettek. A felesége néhány nap múlva kapott egy levelet, hogy a házmeztartót vonaton szállították néhány száz más emberrel együtt a Szovjetunió felé.

Secundo. Egy általam ismert orvos elmondta, hogy a kórházából a rendőrség és a katonaság elhurcolt könnyebben sérült betegeket csakúgy, mint látogatókat, mindnyájan 15 és 40 év közöttiek és mindkét nemből valók voltak. A rendeltetési hely ismeretlen.

SE-UD-Eu vol. 37. Dnr. 11:B 55-17.11.1956. Gépelt másolat. Köröztetve a külügyminisztériumban. Közölve a svéd ENSZ képviselővel New Yorkban.

3.

Carl Olof Gisle[18] távirata a Külügyminisztériumnak magyar férfiak letartóztatásáról és deportálásáról.

Prága, 1956. november 19.

51. sz.

Egy személytől, aki Kelet-Szlovákiában a magyar határhoz közel lakik, értesülést kaptam arról, hogy a Szlovákiával határos magyar területeken a szovjet katonák átfésülik a vidéket és letartóztatják a katonaköteles korban lévő fiatalabb férfiakat. Ezeket állítólag a Szovjetunióba deportálják. Az információt szolgáltató személyt több éve ismerem, és nem látszik fennforogni olyan ok, hogy állításának az igazságtartalmában kételkedjünk.

SE-UD-Eu vol. 37. Dnr. 43:B 55-19.11.1956. Gépelt másolat. Köröztetve a külügyminisztériumban. Közölve a svéd ENSZ képviselővel New Yorkban. Közölve a vezérkarral.

Stig Rynell jelentése a Külügyminisztériumnak (Áström[19] külügyi tanácsosnak) néhány feljegyzésről a politikai helyzetet illetően.

Budapest, 1956. november 29.

Bizalmas.

251. sz.

Mielőtt a futárpostát lezárjuk, amit Anger holnap fog magával vinni innen, sajnos csak arra van időm, hogy néhány szétszórót és feldolgozatlan feljegyzést írjak le.

Az újonnan érkezett szovjet hadosztályoknak a létszámát és ezeknek a szándékait aligha lehet bizonyossággal megállapítani. Olyan jelentések szerint, amelyeket a Szabad Európa Rádió és az egyiptomi követ bocsátott rendelkezésünkre, a számuk 21 lenne. Az ittlévő külföldi katonai szakértők először 6-8-ra becsülték a számukat, de most ezt 3-5 közöttire teszik.

Elég általánosan azt tétételezték fel, hogy az új erőket azon szabadságharcosok ellen vetik majd be, akik a Mátra felé húzódtak és akiknek a létszámát kb. 10.000 ember körül adják meg. Mindazonáltal eddig még nincsenek adatok arról, hogy valamiféle tisztogatási akcióba kezdtek volna. Naponta előfordulnak azonban fegyveres összecsapások az erdős területeken az ország különböző részein.

Az új hadosztályokat, nagyobb részükben könnyű páncélos fegyverrel felszerelt gépkocsizó gyalogság, bizonyára még a csapatok felváltására és a települések központjaiban való katonai és rendőri feladatok ellátására is szánták.

Hogy milyen erősítést jelentettek, ami ezek megérkezésének a következménye lett volna a magyarországi szovjet csapatok teljes katonai erejére nézve, annak a pontos felbecsülésére jelenleg nincs lehetőségem.

Arra semmiféle jel nincs, hogy a magyarországi szovjet katonai erők létszáma csökkenne, még ha egy ideje nem is látható olyan sok páncélos Budapest utcáin, mint korábban. Ezzel szemben megerősödik az a benyomás, hogy a Szovjetunió hosszabb ideig fenn fogja tartani katonai erejét Magyarországon a népfelkelés ellen való beavatkozással kapcsolatban.

Az oroszok maradásának a fő okaként általában azt adják meg, hogy a Szovjetunióknak fontos, hogy egy előretolt, összefüggő és tartható vonalat tartson fenn Európában, valamint a bizonytalanságot azon fejleményeket illetően, amelyek a közel-keleti nyugtalanság következményei lehetnek. Különösen az ittlévő jugoszlávok hangsúlyozzák, hogy a Szovjetunió nem akar tudni semmiféle repedésekről a csatlós országokban húzódó védelmi rendszerében és ezért nem mond le a magyarországi pozíciójáról. A diplomaták közül, akikkel beszéltem, egyedül csak az egyiptomi követ az, aki nem kapcsolta össze a Szovjetunió megnövekedett katonai erejének a fenntartását Magyarországon és a közel-keleti fejleményeket. Ő ezt teljesen úgy tekinti, mint a szovjet csapatok további lengyelországi jelenlétének a következményét.

Az ENSZ megfigyelőknek még mindig nem engedték meg a Magyarországra való beutazást.

Az indiai kormány növekvő érdeklődést mutat, hogy értesüléseket szerezzen Magyarországot illetően. A moszkvai követ Menon, aki egyúttal ide is akkreditálva van, mint követ, megkapta Nehru utasítását, hogy Budapestre induljon, de betegeskedése miatt el kellett halasztania az utazást. Őt most szombaton december 1-én várják. Időközben ideérkezett a prágai ügyvivő, Kohsla követ.

Őt már néhány nappal a megérkezése után felvették a nyugati államok és a semlegesek követségi vezetőinek a körébe a svájci követségen tartott találkozóon. A brit követ volt az, aki ötletesnek mutatkozott, hogy az indiai tudósítótak megfelelő környezetbe vigye. Már pár héttel ezelőtt megkért engem, hogy keressek alkalmat arra, hogy megmagyarázzam a fiatal, új indiai ideiglenes ügyvivőnek, hogy valójában mi is történt Magyarországon. Neki, mint állítólagos "brit imperialistának" bizonyára nem volt meg a képessége, hogy felnyissa az indiai szemét.

Nagy elszállításáról beszámoltak az újságok. Az a magyarázat, miszerint Nagy a jugoszláv követségről a parlamentbe indult volna, hogy Kádárral tárgyaljon, téves. Az autóbust a követség korábbi vendégeivel megállították a szovjet parancsnokságnál. Az őket kísérő követségi titkároknak nem volt más választása, mint visszafordulni a követségre. Nagyt őrizetbe vették.

Nagy és a többiek biztonságára vonatkozó kötelezettségek a magyar és a jugoszláv illetékesek közötti megegyezéshez tartoztak. A Szovjetunió nem adta a szavát.

Sokat töprengtek azon a kérdésem, hogy vajon Kádár összejátszott-e az oroszokkal. Ennek a lehetőségét nem lehet kizárni, de nem vagyok képes Kádárról feltételezni azt, hogy ennyire rosszul számította volna ki az ezzel járó előnyök és hátrányok hatását a saját pozíciója számára. Így még jobban gyengének mutatkozott, még azok szemében is, akik azt állítják, hogy Kádár nem látta előre ezt az új nyers közelbelépést szovjet részről.

Ami az szovjet oldal indítékait illeti, nem tűnik érthetetlennek, ha ott a kommunista párton belül nem bíznak egy olyan politikusban, aki felmondta a Varsói Szerződést és semlegesnek akarta az országát kinyilvánítani. Az elfogásával és elszállításával szemléletesen elvágta azokat a reményeket, hogy Nagy most ismét játszhatna valamilyen szerepet.

Néhány nappal a Nagy elleni rajtaütés előtt volt egy beszélgetésem a protokoll főnökével, amely során megvitattuk a napi kérdéseket. Beszélve arról a kérdéstről, ami a Kádár-kormány kibővítését illeti ő azt mondta, hogy Kádár nem akarta körül venni magát nagyszámú miniszterrel. Budapesten sokan vannak, akik igényt tartanak arra, hogy a kormányban helyet foglalhassanak. Kádár megköszönte nekik a szolgálathétségüket és azt javasolta, hogy mindegyikük menjen a saját szakterületére és saját szakmájában tevékenykedjen az országban.

Azt megkérdezzük, hogy vajon a protokoll főnöke ezzel Nagyra és a többi menekültre akart-e utalni, akik akkor még mindig a jugoszláv követségen tartózkodtak.

A protokollfőnökkel beszéltem a Szovjetunióba történő deportálásokról szóló jelentésekről is. Az ő előadása szerint nem történik más, minthogy a szovjet katonák közreműködnek azon fasiszták és bűnözők elfogásában és összegyűjtésében, akik a zavargások alatt kiszabadultak és néha még mindig fegyvert használnak. Az elfogottak ügyét azonnal kivizsgálják és az ártatlanul gyanúsítottakat sürgősen szabadon bocsátják. A többieket magyar bíróság elé állítják. Továbbra is a protokoll főnöke szerint az egyetlen figyelemre méltó dolog, ami ebben az összefüggésben közbejött az lenne, hogy a magyar kormány hírszolgálatát híjával volt az előrelátásnak, amikor nem bocsátott ki előre egy közleményt ezekről az óvintézkedésekről a törvénnyel dacoló elemekkel szemben, és így elejét vette volna a deportálásokról szóló hamis híresztelések keletkezésének.

Részemről a deportálásokról korábban elmondottakhoz azt fűzhetem hozzá, hogy volt a kezemben egy személyi igazolvány ellátva egy üdvözléssel, amit a szovjet határ felé való szállítás alatt írtak alá. Ennek a bizonyíték dokumentumnak a valóságga nem látszott kétségbe vonhatónak.

Per Anger[20] jelentése a Külügyminisztériumnak (Bergström osztályvezető helyettesnek) a csapatmozdulatokról szóló jelentésekről.

Bécs, 1956. december 4.

Bizalmas.

264. sz.

Mint tudod, megbízásomnak megfelelően november 26-30. között látogatást tettem Budapesten. Arra az érdeklődésre, amelyre az ügy számat tarthat, legyen szabad itt az alábbiakban számat adnom néhány benyomásomról.

A Bécsből való elutazás autóval történt Budapestre Kruuse báró és a belgrádi követségről Jonsson irodavezető társaságában. A határnál csatlakozott hozzánk Alving asszony a „Dagens Nyheter” újságtól és Orup szerkesztő a „Radiojäst”[21] szerkesztőségétől, akik Magyarországra indultak riportra.

A magyar határállomáson Hegyeshalomnál az útlevél- és vámvizsgálatot úgy látszott, hogy nagyjából ismét az az állandó személyzet végezte, akik korábban a felkészülés előtt kezelték ezeket a feladatokat. Az osztrák oldalon kibővítették az őrséget egy őrbódéval, amit közel a magyar határsorompóhoz állítottak fel.

Az első orosz műszaki zár közvetlenül a Hegyeshalomra vezető bejárá előtt volt található, és ez egy orosz őrbódé volt két tankkal megerősítve, amelyeket az út két oldalán ástak be. Az orosz katonaság teljesen kifogástalanul viselkedett és engedte gépkocsikat áthaladni, miután átlapozta az útlevelet és a magyar és orosz nyelvű utazási levelet, amit a Magyar Külügyminisztérium állított ki. Semmiféle kérdést nem intéztek a csomagokra, az utazás céljára vonatkozólag. Semmi nehézség nem támadt, hogy Alving asszony és Orup szerkesztő áthaladjon annak ellenére, hogy ők nem voltak ellátva a szóban forgó utazási levéllel.

Az említett orosz ellenőrzéshez való megérkezésünkön történt egy kisebb epizód, amely említésre méltó. Néhány menekült, láthatóan férj, feleség és két gyerek, felfedeztek kb. 200 méterre az orosz őrbódétól, amikor ezek éppen futva próbálták átkelni egy mezőn az osztrák határ irányába. Két orosz katona megkezdte az üldözésüket, de a parancsnok egy sípval visszahívta őket, mivel észrevehetően nem akart közbe lépni a menekülők ellen a külföldi tanúk jelenlétében.

A következő műszaki zárnál – a számuk hat volt – az ellenőrzést közösen gyakorolta az orosz és a magyar katonaság kivéve az utolsónál, a Budapestre vezető bejáránál, ahol a személyzet kizárólag magyar volt. Egy Győrön kívüli ellenőrzésnél – hasonlóan mint Hegyeshalomnál – néhány tankot állítottak őrségre. Egyébként az utazás során semmiféle harcokszó- vagy más orosz alakulatot nem vettünk észre. Az orosz és a magyar katonák viselkedése az ellenőrzéseknél továbbra is kifogástalan volt. Az egyik műszaki zárnál egy orosz tiszt minket franciául szólított meg. A műveltségi szint mindamellett nem volt ugyanilyen magas a többi zárnál, ahol az olvasni tudás aránya nem látszott különösen magasnak a katonák között. Egy alkalommal elmulasztották az orosz katonák, hogy ellenőrizzék az útleveleket, helyette amerikai cigarettát és csokoládét kértek.

Budapesten nem fordult elő ellenőrzés. Orosz harcokszók még mindig ki voltak állítva a stratégiai pontoknál, a hídfőknél, a nagyobb tereken, de az áthaladás mindenütt szabad volt, kivéve a Parlament előtt, amit teljesen lezártak. A villamos és az autóbussz közlekedés változatlanul nem működött néhány vonal kivételével a város szélén, és itt-ott felborított villamosok és autóbusszok, valamint lelőgő vezetékek voltak láthatóak. A rombolás a pesti oldalon nagy volt és nagymértékben emlékeztetett arra, aminek Buda volt kitéve 1944-45-ben az akkori szovjet ágyúzás alatt. Pest központjában néhány házat majdnem teljesen megsemmisítettek az orosz harcokszók ágyúkból való közvetlen tüzeléssel. A gáz, villany és a telefon csupán szórányosan működött Pesten. Az élelmiszerellátás helyzete kezdett nehézzé válni, és amint mondták, Budapestnek csak további néhány hétre volt élelmiszere. Amit kiváltképpen lesújtónak találtam az az volt, hogy több forrás is megerősítette, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt összes élelmiszer küldeményeiből eddig semmit sem kezdtek szétosztani a lakosság között, hanem egyelőre csak raktárba helyezték ezeket. Egy bizonyos, bár egyáltalán nem elegendő zöldség és hús felhozatal kezdődött meg vidékről, és a pékségek egy része újra működött Budapesten. Azokban a gyárakban, ahol a munkások visszamentek a munkába ez csupán avégett látszott megtörténni, hogy kapjanak élelmiszeradagot. Valamiféle említésre méltó munkát mindazonáltal, a jelentések szerint, nem végeztek ezekben a gyárakban. A kijárási tilalmat este 20:00 óra és reggel 07:00 óra között károsan pontosan fenntartották az oroszok, akik figyelmeztetés nélkül tüzet nyitottak olyan személyekre, akik véletlenül házon kívül tartózkodtak az említett idő alatt.

Egy jó barátom, korábban mérnök és vállalatvezető most tanár a Műszaki Főiskolán Miskolcon, Z. professzor, a következő leírást adta a forradalom keletkezéséről és lefolyásáról. Már közvetlenül az idén februárban Moszkvában megtartott XX. Kommunista Pártkongresszus után az ún. Petőfi-klubban belül, azaz a Magyar Írók Szövetségében, egyre nyíltabban kezdték bírálni [kritizálni] a kommunista rendszert, követelni Magyarország függetlenségét stb. Ezek az áramlatok azután elérték az egyetemeket és a főiskolákat, amelyek között az ellenzék egyre erősebb lett. Szegeden a diákok már október 18-án rendeztek egy gyűlést, amelyen követeléseket adtak elő az orosz csapatok kivonására, szabad választások rendezésére, a szólás- és sajtószabadságra, a kormány átalakítására stb. Ezt a programot külön hírvivőkkel küldték el az ország többi egyetemén levő diákszervezeteknek. Október 20-án Szegeden a diákok és a munkások tüntettek, hogy nagyobb nyomatékot adjanak a fent említett követeléseiknek és néhány nappal később hasonló tüntetések következtek más városokban, – Budapesten mint ismeretes október 23-án – amelyek ezután a szabadságharc központjává váltak. Miskolcon, ahol informátorom ebben az időben tartózkodott, a diákok tanácsot kértek tőle, hogy hogyan viselkedjenek. Akkor ő azt javasolta, hogy a diákok a kezdetben ne feszítsék a követeléseiket túl hosszúra, többek között a jelen helyzetben ne adják elő a követelést az orosz csapatok kivonására, hanem egyelőre elégedjenek meg azzal, hogy megpróbáljanak néhányat keresztülvinni a program kevésbé jelentős pontjai közül.

A diákok megfogadták a tanácsát és néhány napig várakozóan tartották magukat. Mindamellett a budapesti események hatására október 25-én tüntetések folytak le Miskolcon, amelyek itt szintén valódi felkészésbe mentek át annak következményeként, hogy az ÁVO[22] rendőrség tüzet nyitott és lekaszbolt nagyszámú tüntetőt.

A volt szabadságharcosok Szovjetunióba való deportálását illetően nem tudott semmiféle biztos felvilágosítást adni. Mindazonáltal volt bizonyíték arra, hogy ilyenek megtörténtek. Ekképpen egy kb. 1500 diák és munkás deportálásánál visszaküldtek egy 70 főnyi fiatal fiút, akik "tévedésből" a szállítmányba kerültek. Forrásom találkozott ezek közül egy fiúval, aki ennél fogva megerősíthette a deportálásokról szóló jelentéseket. Z. professzor fiának, aki a budapesti Műszaki Egyetem hallgatója volt, magának is sikerült elkerülnie egy razzitát, amit az oroszok egy-két hete Budapesten a diákok között foganatosítottak, és sok máshoz hasonlóan átmenekült Ausztriába. Végül forrásom úgy minősítette a november 4-i "fekete" vasárnapig tartó 11 napos szabadságharcot, mint az egyik legcsodálatosabbat, amit megélt. Egy egész nép – munkások, parasztok, értelmiségiek, öregek és fiatalok – mindenki felkelt az elnyomás ellen. Ezekben a napokban olyan nemzeti egységet éltek át, mint soha korábban Magyarország történelmében, talán csak a Kossuth vezette szabadságharcot kivéve. A munkások és a diákok vállvetve harcoltak a barikádokon és a parasztok egész idő alatt gondoskodtak a szabadságharcosok élelmiszerellátásáról. A legmélyebb hatást a 12-14 éves iskolásfiúknak a szovjet tankok ellen való harca gyakorolta rá. A kommunista oktatásban nevelkedve mióta elkezdtek az iskolát, most nagy ügyességgel a kommunista tanítómestereik ellen fordították a fegyvert.

SE-UD-Eu vol. 37. 264 -12.12.1956. Eredeti gépirat. Köröztetve a külügyminisztériumban. Közölve a bonni és több más követséggel.

Stig Rynell jelentése Undén[23] külügyminiszternek a visszatelepülési táborokról.

Budapest, 1956. december 10.

292. sz.

Ezennel legyen szabad tisztelettel közölnöm, hogy a magyar kormány az illetékes rendőrhatalóság által átmenőtáborokat állított fel a visszatérő menekültek számára. Ilyen elszállásolási helyeket rendeztek be Győrben, Szombathelyen és Zalaegerszegen. Az úgyról szóló sajtóközleményt mellékelem.

A magyar újságok olyan elbeszéléseket tartalmaztak, amelyekben azt állították, hogy nyomorúság várt a magyar menekültekre az osztrák táborokban. Az elbeszélések szerint az elszállásolási viszonyok, melyeket a menekülteknek felkínáltak, elégtelenek voltak. A táborokban továbbá megjelentek a Francia Idegenlégió toborzó megbízottjai. Ezenkívül virágzott a fehér rabszolga kereskedelem.

SE-UD-Eu vol. 37. D.N:o 11. 292-20.12.1956. Eredeti gépirat. Köröztetve a külügyminisztériumban. Közölve a prágai, később a berni és több más követséggel.

7.

Stig Rynell jelentése Undén külügyminiszternek a deportálásokról szóló vidéki újságok beszámolóiról.

Budapest, 1956. december 10.

294. sz.

A követségnek átadták a „Szabolcs-Szatmár Népe” című újság két számának a példányait, amely Nyíregyháza városban jelenik meg közel Magyarországnak a Szovjetunióval való határához. Ezek a november 18-i és a 27-i számok. Olyan cikkeket tartalmaznak, amelyek figyelemre méltó támogatást adnak a Magyarországról a Szovjetunióba történő deportálások kérdésének a tisztázására. Ugyanakkor felvilágosítást nyújtanak, mint jelzések, hogy a vidéki újságokban jelentősen szabadabb szóhasználat van, mint a fővárosi sajtóban.

A cikkek tartalmát illetően legyen szabad tisztelettel utalnom a lefektetett pro memoriákra német fordításban, amelyekre a követség egyik magyar alkalmazottja vállalkozott. Miként kitűnik a pro memoriákból, a november 18-i cikk egy olyan esetet tárgyal, amikor bebörtönzött magyarokat szállítottak el egy hat kocsi álló vonatszerelvényvel.

Ezeket szintén mellékelem az újságokkal együtt.

Az újságok jelentései révén megerősítettnek kell tartanunk, hogy magyarok deportálása a Szovjetunióba előfordult.

Az újság még egy hivatalos nyilatkozatot is tolmácsol, miszerint egyetlen magyart sem lehet Magyarországról elszállítani és hogy a vizsgálat bebizonyította, hogy a szóban forgó deportálás sem a magyar kormány, sem a szovjet főparancsnokság tudtával és akaratával történt.

SE-UD-Eu vol. 37. D.N:o 11. 294-20.12.1956. Eredeti gépirat. Köröztetve a külügyminisztériumban. Közölve a prágai, később a bonni és több más követséggel.

8.

Sven Allard[24] jelentése Undén külügyminiszternek a magyar katonák ausztriai internálásának megszüntetéséről.

Bécs, 1956. december 15.

810. sz.

A hadügyminisztérium által december 8-án nyilvánosságra hozott kommunikéban közlik, hogy a bécsi magyar követség egy hivatalos jegyzékben bejelentette, hogy Magyarországon a harci cselekmények lezártnak tekinthetők. A nemzetközi jogi feltételek azon fegyveres magyar katonák internálására, akik a harcok alatt átlépték az osztrák-magyar határt, ezennel nem léteznek többé. Ennek az alkalmából december 8-án 0:00 órakor Siezenheim-ben Salzburg mellett feloszlatták az internáló tábort.

Az összes internáltat – közlik továbbá – a Nemzetközi Vöröskereszt-bizottság képviselőjének a jelenlétében megkérdezték, hogy vajon kívánnak-e visszatérni Magyarországra vagy politikai menedékjogot kérnek Ausztriában. Azoknak, akik vissza akartak térni a 7-ről 8-ra virradó éjszakán lehetőséget adtak, hogy elinduljanak a magyar határra. A többieknek megadták a politikai menedékjogot.

Az újságjelentések szerint csupán 90 személy az összesen kb. 1100 internált közül foglalt állást a Magyarországra való hazautazás mellett. E tekintetben főleg valószínűleg kommunistákról van szó, akik a felkelés első napjaiban menekültek át Ausztriába.

SE-UD-Eu vol. 37. D.N:o 58. 810-18.12.1956. Gépelt másolat. Köröztetve a külügyminisztériumban.

9.

Sven Allard jelentése Undén külügyminiszternek az Ausztriában lévő magyar menekültekről.

Bécs, 1956. december 27.

830. sz.

Ezennel legyen szabad tisztelettel elküldeni az ENSZ menekültügyi biztosa bécsi képviselőjének december 21-i közleményét, amelyben jelentik, hogy az említett képviselő kezdeményezésére egy értekezlet tartottak, melyen a nemzeti és a nemzetközi önkéntes segítség-szervezetek voltak képviselve. Az ülésen többek között a következő kérdésekkel foglalkoztak:

1. Az önkéntes segítség-szervezetek szerepe a Vöröskereszt szervezetek által igazgatott táborokban.

2. A menekültekre vonatkozó segélytevékenységek koordinálása azokban a táborokban, amelyek nem állnak a Vöröskereszt szervezetek igazgatása alatt.

A közleményből ezenkívül kitűnik, hogy e hónap 21-ig összesen 147 467 magyar menekült érkezett Ausztriába. Ezekből ugyan eddig az időpontig 75 460 személyt szállítottak más országokba.

SE-UD-Eu vol. 37. D.N:o 58. 830-31.12.1956. Gépelt másolat. Köröztetve a külügyminisztériumban.

[1] MIHÁLYI BALÁZS – ROHÁNSZKY MIHÁLY – TULOK PÉTER: Budapest ostroma – Svéd diplomaták, terror, kitörés. Bp., 2022.

[2] Ma Kalinyingrád, Oroszország.

[3] FRANKLIN D. SCOTT: *Sweden. The Nation's History*, Minneapolis, 1977. 501–514.

[4] GERALD AALDERS: *Swedish neutrality and the Cold War 1945-1949*. Amsterdam, 1989.

[5] BIRGIT KARLSSON: Neutrality and Economy: The Redefining of Swedish Neutrality, 1946-52. In: *Journal of Peace Research*. 1995. 1. sz. 37–48.

[6] Gróf Folke Bernadotte af Wisborg (1895–1948): Svéd diplomata. 1943-tól a Svéd Vöröskereszt elnöke, 1943 októberében és 1944 szeptemberében Göteborgban angol és német hadifoglyok cseréjét szervezte, majd 1945 februárjában koncentrációs táborokban raboskodó dán és norvég foglyok szabadon engedését érte el. Az 1948-as arab-zsidó konfliktusban próbált közvetíteni, Palesztinában zsidó szélsőségesek meggyilkolták.

[7] Az 1947-ben Párizsban békeszerződésben véglegesen rendezte Finnország és Szovjetunió a korábbi fegyveres konfliktusait. A szerződési feltételek hasonlóak voltak az 1940-ben aláírt moszkvai békeszerződéshez. Eszerint Finnország kénytelen volt átengedni Karélia és Salla részeit, és a Finn-öböl egyes szigeteit is. Visszaszolgáltatták Petsamót, és Finnország továbbra is kénytelen volt bérbe adni Porkkala területét újabb ötven évre. Ez a terület végül 1956-ban ismét finn fennhatóság alá került. A finneknek mintegy 300 millió USD értékben háborús jóvátételt kellett fizetniük hat éven keresztül.

[8] Nemzetközi gazdasági segélyprogram a második világháború után, melyet meghirdetőjéről, George C. Marshall amerikai külügyminiszterről neveztek el. Marshall 1947. június 5-én hirdette meg a programot minden olyan háború sújtotta európai ország számára, amely az újjáépítésben hajlandó volt az Amerikai Egyesült Államokkal együttműködni. A programot az USA minden európai államnak felajánlotta, de azt a szovjet befolyás alá került országok szovjet utasításra nem fogadták el. A szovjetek attól tartottak, hogy a segélyprogram révén egy, az európai államok fölött álló hatalmi szervezet jönne létre, amely az amerikai érdekeket részesítené előnyben.

[9] *200 Years of Peace. New Perspectives on Modern Swedish Foreign Policy*. Ed. Nevra Biletkin – Leos Müller –Magnus Petersson. Stockholm, 2022.

[10] SOLYMOSSY PÉTER: Magyar revízió svéd szemmel. Bp.-Stockholm, 2002.

[11] Lásd a *Kungliga Utrikesdepartementets Kalender* 1938., 1939., 1940., 1941., 1942., 1943., 1944., 1945., 1946., 1947. és 1948. évi köteteit.

[12] Tage Frihof Erlander (1901–1985): svéd politológus, közgazdász, szociáldemokrata politikus, pártvezető, 1946-1969 között, összesen 7 parlamenti cikluson át Svédország miniszterelnöke. Kormányfői megbízatása előtt 1944-től tárca nélküli miniszter, 1945-től oktatási és egyházügyi miniszterként szolgált Per Albin Hansson kormányában. Miniszterelnökségét szokták a szociáldemokrácia aranykorának is nevezni, számos népjóléti intézkedést vezetett be, és az állami gondoskodás új szintjét hozta a svéd mindennapokba. Nevéhez köthető a harpsundi demokrácia kifejezés, utalva az itt található birtokon tartott miniszterelnöki informális találkozókra a politikai és gazdasági élet fontos szereplőivel.

[13] Kádár János (1912–1989): magyar kommunista politikus, pártvezető. Az illegális MKP egyik fontos politikusa volt, ezért Horthy-rendszerben éveket töltött börtönben. 1949-ben részt vett a Rajk-per előkészítésében. 1952-ben koholt vádak alapján bebörtönözték, 1954-től visszakerült a politikai életbe. 1956. október 30-tól a Nagy-kormány államminisztere volt, majd november 4-én megalakította a forradalmi munkás-paraszt kormányt. Személyes felelősség terheli az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni megtorlásokért.

[14] SOLYMOSSY PÉTER: Svéd diplomáciai jelentések az 1956. évi magyar forradalom napjairól. In: *Századok*, 2000. 5. sz. 1235–1277.

[15] Itt szeretném megköszönni barátom Solymossy Péter minden részletre, fordításra kiterjedő segítségét, akinek több évtizedes svédországi szakmai tapasztalata, helyismerete, levéltári állományismerete nélkül ez a forrásközlés nem jöhetett volna létre.

[16] Stig Harald Gustav Rynell (1911–1958): svéd jogász, diplomata, a bölcsészettudomány kandidátusa. A svéd külügyminisztériumot Olsoban, Párizsban szolgált 1945–1955 között. Megbízott (helyettes) osztályvezető a külügyminisztérium politikai osztályán 1955-ben, majd követési titkár Budapesten, később megbízott ügyvivő 1956. június 19-től.

[17] Per Richard Hichens Bergström (1913–1989): svéd jogász, diplomata, bírósági tisztviselő. 1938-ban lépett külügyi szolgálatba. Svédországot többek között az Egyesült Államokban, Franciaországban, Svájcban, a Szovjetunióban, Bulgáriában szolgált. 1953-tól a külügy politikai osztályának egyik vezető beosztottja.

[18] Carl Olof Gisle (1900–1964): svéd jogász, diplomata. Külügyi szolgálatot többek között Spanyolországban, Nagy-Britanniában, Németországban, Argentínában, Dél-Afrikában, Csehszlovákiában látott el 1929–1959 között.

[19] Carl Sverker Åström (1915–2012): svéd jogász, diplomata. Tanulmányai után a külügyminisztériumba került, 1940–1943 között a svéd misszióban szolgált a Szovjetunióban: előbb Moszkvában, majd Kujbisevben. 1946–1948 között a washingtoni svéd követség titkára, majd 1953–1956 között a londoni követségen tanácsos. 1956–1963 között a stockholmi külügyminisztérium politikai osztályának vezetője. 1978–1982 között a Párizsban svéd követ. Bár nem volt tagja a szociáldemokrata pártnak, közeli barátja volt Olof Palménak.

[20] Per Johan Valentin Anger (1913–2002): svéd jogász, diplomata. Külszolgálatot teljesített többek között Németországban, Magyarországon, Egyiptomban, Franciaországban és Ausztriában 1940 és 1979 között.

[21] Rádiószolgálat

[22] Minden bizonnyal elírás lehet, ebben az időben már ÁVH néven működött a szervezet.

[23] Bo Östen Undén (1886–1974): svéd jogász, diplomata, politikus, a bölcsészettudományok kandidátusa. Nemzetközi jogi szakértőként alkalmazta a külügyminisztérium 1920–24 között, ugyanekkor a svéd parlament alsóházának képviselője. Külügyminiszter 1924–26 között, utána továbbra is parlamenti képviselő. 1945. július 31-től 1962-ig ismét Svédország külügyminisztere. A Népszövetségben végzett munkája során, valamint külügyminiszterként több kényes és feszült nemzetközi problémát oldott meg sikerrel.

[24] Sven Allard (1896–1975): svéd jogász, diplomata. Külszolgálatot teljesített 1917-től 1964-ig között többek között Oroszországban, Lengyelországban, Nagy-Britanniában, Olaszországban, Franciaországban, Romániában, Kínában és Ausztriában.

Címkék:

[1956-os forradalom](#) ^[4]

[Magyarország](#) ^[5]

[Svédország](#) ^[6]

[diplomáciai jelentések](#) ^[7]

Kiadás: 23. évfolyam (2023) 6. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/magyar-mitosz-sved-valosag>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/magyar-mitosz-sved-valosag>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/fortepan_272686.jpg

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/fortepan_128570.jpg

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/1956-os-forradalom>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/magyarorszag>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/svedorszag>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/diplomaciai-jelentesek>